

Fraude en accountants

Martin Scharenborg

Dit boek maakt deel uit van de Serie fraude en integriteit:

1. Uitkeringsfraude (ISBN 9789463185011)
2. Faillissementsfraude (ISBN 9789463185073)
3. Onderzoeken van fraude (ISBN 9789463185141)
4. Voorkomen van fraude (ISBN 9789463185172)
5. Fraude door werknemers (ISBN 9789463185240)
6. Fraude door ambtenaren (ISBN 9789463185271)
7. Fraude en accountant (ISBN 9789463185325)
8. Fraude in het strafrecht (ISBN 9789463185301)

Van dezelfde schrijver verschenen, de Serie tuchtrecht:

1. Tuchtrecht voor accountants (ISBN 9789463185905)
2. Tuchtrecht voor gerechtsdeurwaarders (ISBN 9789463185929)
3. Tuchtrecht voor advocaten (ISBN 9789463185943)
4. Tuchtrecht voor notarissen (ISBN 9789463185882)

Copyright

Schrijver: M. Scharenborg
Coverontwerp: Sdu/Scharenborg
ISBN: 9789463185271
© 2016 M. Scharenborg

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Tien jaar geleden heb ik de boekenserie Fraude en integriteit geschreven. Door het verstrijken van de tijd en het opdoen van kennis en ervaring werd het tijd voor het bijwerken van deze reeks, waaronder het boek Fraude en accountant. Vooral voor accountants is de regelgeving sterk veranderd, niet in de laatste plaats door het 'samengaan' van de beroepsgroepen AA en RA. Ook het op gebied van fraudeonderzoek is een en ander gewijzigd, zoals de intrekking van de gedragsrichtlijn persoonsgerichte accountantsonderzoeken.

Het boek is bedoeld als handreiking voor accountants die te maken krijgen met frauduleus handelen, hetzij door hun cliënten, hetzij door henzelf in uitoefening van het beroep. Zo wordt ingegaan op de plichten waar accountants bij ontdekte fraude mee te maken krijgen, wordt ingegaan op het onderzoeken van fraude, de wettelijke regels alsmede de beroepsregels.

Met betrekking tot de wijze waarop fraudeonderzoek kan worden uitgevoerd zal ingegaan worden op beslissingen van de tuchtrechter in soortgelijke gevallen. Er wordt in dit boek niet ingegaan op de tuchtprocedure op zich. Daarvoor wordt verwezen naar het boek Tuchtrect voor accountants, van dezelfde schrijver.

Voor wat betreft de bronnen in dit boek merk ik op dat ervoor gekozen is om regelgeving en jurisprudentie zo veel mogelijk zakelijk weer te geven, hetgeen betekent dat niet altijd letterlijk geciteerd is, hoewel de afwijkingen niet groot zijn. Het voordeel hiervan is dat de tekst in dezelfde taalstijl is geschreven. Het nadeel is dat de tekst niet een (geheel) letterlijke weergave is. Als een lezer dus stuit op een voor hem relevante passage, dan doet hij er verstandig aan om de originele bron in de voetnoot te raadplegen.

Daarnaast merk ik op dat gebruik is gemaakt van teksten uit andere delen uit deze serie.

Martin Scharenborg, 2016

Inhoudsopgave

1. Fraude	9
1.1 Definitie.....	9
1.2 Wettelijke bepalingen.....	11
1.2.1 Strafrecht	11
1.2.2 Fiscaalrecht	13
1.2.3 Civielrecht	14
1.3 Herkennen van fraude.....	17
1.3.1 Enkele cijfers.....	17
1.3.2 Wie ontdekt fraude?.....	18
1.3.3 Fraude-indicatoren.....	19
2. Het onderzoeken van fraude.....	27
2.1 Regelgeving onderzoek	27
2.1.1 Algemeen.....	27
2.1.2 Wab en beroepscode.....	29
2.1.3 Sfeerovergang.....	40
2.1.4 Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp).....	42
2.2 Wat te doen doen bij fraude?.....	43
2.2.1 Algemeen	43
2.2.2 Forensisch accountants	45
2.2.3 Kiezen van het soort opdracht.....	47
2.3 De opdracht.....	51
2.3.1 De aanvaarding.....	51
2.3.2 De opdrachtbevestiging.....	53
2.3.3 Het toetsingskader.....	59
2.3.4 De onderzoeksmiddelen.....	64
2.3.5 Aanvullend onderzoek	71
2.3.6 Teruggeven van de opdracht	73
2.4 Wederhoor.....	74
2.4.1 Direct en indirect persoonsgericht onderzoek	74
2.4.2 Verplichting tot wederhoor.....	79
2.4.3 Wederhoor en intern onderzoeksrapport	86
2.4.4 Niemand is gehouden tot het onmogelijke	88
2.5 Rapportage.....	88
2.5.1 Opzet	88
2.5.2 Selectief rapporteren	90
2.5.3 Woordkeuze en formulering	92
2.5.4 Tussentijds rapporteren	95
2.5.5 Bestemming van het rapport	96

3. Verplichtingen bij fraude.....	99
3.1 Aangifteplicht.....	99
3.1.1 Voor een ieder.....	99
3.1.2 Voor de ambtenaar.....	100
3.1.3 Zwijgrecht.....	101
3.2 Meldplicht.....	102
3.2.1 Inleiding.....	102
3.2.2 Wta.....	102
3.2.3 Wwft.....	109
3.2.4 Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp).....	112
3.2.5 Wet op het financieel toezicht (Wft).....	112
3.2.6 De beroepsnormen.....	113
3.3 Geheimhouding.....	114
3.3.1 Geheimhoudingsplicht.....	114
3.3.2 Verschoningsrecht.....	120
3.4 Corruptiehandreiking.....	125
3.4.1 Inleiding.....	125
3.4.2 Risicoanalyse corruptie.....	126
3.4.3 Corruptierisico en de jaarrekeningcontrole.....	127
3.4.4 Overtreden van wet- en regelgeving.....	128
4. Vormen van fraudeonderzoek.....	129
4.1 Inleiding.....	129
4.2 Standaard 240.....	129
4.2.1 Inleiding.....	129
4.2.2 Verantwoordelijkheid.....	131
4.2.3 Professioneel-kritische instelling.....	131
4.2.4 De risico-inschatting.....	132
4.2.5 Het identificeren en inschatten van de risico's.....	133
4.2.6 Controlewerkzaamheden.....	134
4.2.7 Evaluatie van controle-informatie.....	135
4.2.8 Acties.....	135
4.3 Standaard 250.....	137
4.3.1 Inleiding.....	137
4.3.2 Verantwoordelijkheid.....	138
4.3.3 Doelstellingen.....	138
4.3.4 Vereisten.....	139
4.3.5 Controlewerkzaamheden.....	139
4.3.6 Het rapporteren.....	140
4.4 Standaard 2400.....	140
4.5 Standaard 4410H.....	141

4.6 Standaard 4400.....	143
4.6.1 Inleiding	143
4.6.2 Het doel.....	143
4.6.3 Algemene uitgangspunten	144
4.6.4 De opdracht	144
4.6.5 Voorbereiding en uitvoering	146
4.6.6 Rapportering	147
4.7 Persoonsgericht onderzoek	148
4.7.1 Gedragsrichtlijn	148
4.7.2 Definitie.....	148
4.7.3 Tuchtrect.....	149
4.7.4 Persoonsgericht versus standaarden 240, 250 en 4400.....	150
4.7.5 Andere wetgeving.....	151
4.7.6 Uitvoering persoonsgericht onderzoek	152
5. De accountant als fraudeur.....	155
5.1 Inleiding.....	155
5.2 Strafbaarheid.....	155
5.2.1 Inleiding	155
5.2.2 Poging	156
5.2.3 Voorbereiding	157
5.2.4 Deelnemingsvormen	157
5.2.5 Daderschap	158
5.3 Strafbare feiten	159
5.3.1 Verduistering en diefstal.....	159
5.3.2 Valsheid in geschrift	160
5.3.3 Bedrog in de jaarrekening.....	161
5.3.4 Oplichting	163
5.3.5 Heling en witwassen.....	164
5.3.6 Criminele organisatie.....	165
Bijlage 1 Wwft.....	167
Bijlage 1a Uitvoeringsbesluit Wwft.....	187
Bijlage 1b Uitvoeringsregeling Wwft.....	195
Bijlage 2 VGBA.....	197
Bijlage 3 Standaard 240.....	201
Bijlage 4 Standaard 250.....	209
Bijlage 5 Standaard 2400.....	215
Bijlage 6 Standaard 4400.....	233
Bijlage 7 Standaard 4410H.....	237
Bijlage 8 Praktijkhandreiking	245
Bijlage Serie fraude en integriteit.....	257

Hoofdstuk 1 Fraude

1.1 Definitie

Hoewel in het strafrecht geen eenduidige omschrijving van fraude is gegeven, is deze onduidelijkheid er niet voor accountants. In artikel 26 van de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) is de meldplicht voor de externe accountant opgenomen in geval het ontdekken van gegevens of inlichtingen die het redelijk vermoeden rechtvaardigen dat sprake is van fraude van materieel belang ten aanzien van de financiële verantwoording van de controlecliënt.

In artikel 36 Besluit toezicht accountantsorganisatie (Bta) is nader toegelicht wat onder fraude van materieel belang moet worden verstaan: "een opzettelijk handelen of nalaten waarbij misleiding wordt gebruikt om een wederrechtelijk voordeel te behalen en waarbij de aard of de omvang zodanig is dat beslissingen die in het maatschappelijk verkeer worden genomen op grond van de financiële verantwoording van de controlecliënt zouden kunnen worden beïnvloed door die misleiding."

Hoewel dit niet onduidelijk is is het ook geen volledige omschrijving van fraude. Er zijn tal van delicten te bedenken die wel als frauduleus te duiden zijn maar waar geen sprake is van misleiding (wel van het misbruiken van vertrouwen), zoals verduistering in dienstbetrekking of bankbreuk. Dat misleiding niet een sleutelbegrip is voor fraude blijkt ook uit de oorspronkelijke nota van toelichting op het Bta. Hierin werd de term fraude door middel van de volgende voorbeelden toegelicht:¹

- Diefstal van zowel goederen, liquide middelen en banktegoeden (met andere woorden een greep in de kas, het magazijn of in de banktegoeden, bankschulden).
- Diefstal van doorgaans banktegoeden door het manipuleren van gegevens waardoor gelden bestemd voor een entiteit niet aan die entiteit worden uitbetaald.
- Diefstal van doorgaans banktegoeden door het manipuleren van gegevens waardoor gelden die de entiteit aan schuldeisers meent te betalen aan anderen worden betaald.
- Diefstal van doorgaans banktegoeden door het manipuleren van gegevens waardoor ten laste van de entiteit kosten worden verantwoord en worden betaald, die niet ten laste van de entiteit behoren te komen en dus ook niet behoren te worden betaald.
- Opbrengsten niet verantwoord en de opbrengsten daarvan niet aan de entiteit ten goede te laten komen.

¹ (oude) Nota van toelichting op de Bta, artikel 39 lid 1.

- Opbrengsten niet verantwoord en met opbrengsten daarvan betalen van inkopen en/of lonen en die niet aan de entiteit ten goede te laten komen.
- Flatteren of deflaten van financiële verantwoordingen uitsluitend met het oog op het behalen van een fiscaal voordeel of ten onrechte uitgekeerde subsidies.
- Flatteren of deflaten van financiële verantwoordingen uitsluitend met het oog op het ten onrechte verkrijgen van bonussen, het kunnen uitoefenen van opties enzovoort.
- Flatteren of deflaten van financiële verantwoordingen uitsluitend met het oog op het fraaier of minder fraai voorstellen van de werkelijkheid.

Aan deze voorbeelden kunnen strafrechtelijke delicten gekoppeld worden als valsheid in geschrift, diefstal, verduistering, oplichting, bankbreuk, maar ook bedrog in de jaarrekening. Dus zowel misleiding als onttrekking.

In de gewijzigde nota van toelichting bij het besluit heeft de wetgever nauwer aansluiting gezocht bij de fraudemeldingsplicht die is opgenomen in de Wta en zijn voorbeelden opgenomen van feiten, inlichtingen en aanwijzingen waardoor een redelijk vermoeden kan ontstaan dat een financiële verantwoording een afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude. De wetgever heeft voor de uitwerking aansluiting gezocht bij bijlage drie van de Richtlijn voor de Accountantscontrole 240.²

Voormelde definitie geldt voor de externe accountant. Voor de controlerende accountant geldt standaard 240. In standaard 240.11 is fraude gedefinieerd als: "een opzettelijke handeling door een of meer leden van het management, met *governance* belaste personen, werknemers of derden, waarbij gebruik wordt gemaakt van misleiding teneinde een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen."³

Hierbij moet opgemerkt worden dat sprake kan zijn van een normschending die niet valt onder deze definitie van fraude. Dat handelen kan nog wel geduid worden als onwettig handelen, waardoor standaard 250 van toepassing kan zijn. In deze standaard gaat het om het niet naleven van regelgeving. Hieronder wordt verstaan: "Het door de entiteit, al dan niet opzettelijk, in strijd met de geldende wet- of regelgeving uitvoeren of niet uitvoeren van handelingen. Hierbij kan het onder meer transacties betreffen die door of in naam van de entiteit worden verricht, of transacties die voor rekening van de entiteit door de met *governance* belaste personen, het management of werknemers worden verricht. Persoonlijke misdragingen (die geen verband houden met de zakelijke activiteiten van de entiteit) door

² Memorie van Antwoord, Wet toezicht accountantsorganisaties, Eerste Kamer, Vergaderjaar 2005-2006, 29658, nr. C; Nota van toelichting op de Bta, artikel 36. Voor een nadere uitwerking zie de paragrafen 1.3 en 2.4.2.

³ NVCOS 240 De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten, paragraaf 11.

de met *governance* belaste personen, het management of werknemers van de entiteit vallen niet onder niet-naleving."⁴

1.2 Wettelijke bepalingen

1.2.1 Strafrecht

Hoewel fraude als zodanig niet in het Wetboek van Strafrecht is omschreven, zijn in het wetboek wel bepalingen opgenomen die als fraude aangemerkt kunnen worden. In plaats van fraude zou in dit verband beter gesproken kunnen worden van vermogensdelicten. Van der Lugt omschrijft vermogensdelicten als "alle misdrijven en overtredingen waarbij andermans vermogen wordt geschaad, dan wel waarbij gevaar ontstaat dat anderen een vermogensnadeel zullen ondervinden."⁵

Omdat het motief voor het plegen van fraude bijna altijd financieel ingegeven is, geeft de term vermogensdelict duidelijker aan waar het om gaat en sluiten de strafrechtelijke artikelen hier beter op aan.

Bij vermogensdelicten kan onder meer gedacht worden aan:⁶

- Diefstal, zoals opgenomen in artikel 310 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het zich toe-eigenen van een goed dat aan een ander toebehoort. Hierbij kan gedacht worden aan een kantoormedewerker die goederen uit het magazijn steelt.
- Verduistering, zoals opgenomen in artikel 321 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het zich toe-eigenen van een goed dat aan een ander toebehoort, maar dat zich reeds onder het beheer van de toe-eigenaar bevindt. Hierbij kan gedacht worden aan de magazijnmeester die de goederen die hij beheert mee naar huis neemt als ware hij eigenaar. Ingeval sprake is van verduistering in dienstbetrekking, dan is dat een strafverzwarende omstandigheid (artikel 322 Sr).
- Volkenrechtelijke subsidiefraude, zoals opgenomen in artikel 323a van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het opzettelijk en wederrechtelijk aanwenden van een subsidie met een ander doel dan waarvoor de subsidie verstrekt is. Hierbij kan gedacht worden aan het aanwenden van een subsidie die verstrekt is voor het ontwikkelen van een nieuw product, voor het aflossen van een banklening.

⁴ NVCOS 250 Het in aanmerking nemen van wet- en regelgeving bij een controle van financiële overzichten, paragraaf 11.

⁵ B. van der Lugt in Integriteit in bestuur en bedrijf, VIII Afhandeling van incidenten, Euroforum, 2002. Overigens spreekt Van der Lugt in dit verband van vermogenscriminaliteit en niet van vermogensdelicten.

⁶ Niet uitgewerkte, maar ook relevante artikelen inzake fraude kunnen zijn: afpersing (artikel 317 Sr), afdreiging (artikel 318), schending geheimhouding (artikel 272 Sr), oneerlijke mededinging (artikel 328bis Sr), bedrog bij jaarstukken (artikel 336 Sr), medewerking bestuurder aan verboden transacties (artikel 347 Sr), onttrekking goed aan het pandrecht (artikel 348 Sr), zaaksbeschadiging (artikel 350 Sr) of bijvoorbeeld de ambtsdelicten zoals opgenomen in titel XXVIII van het Wetboek van Strafrecht.

- Oplichting, zoals opgenomen in artikel 326 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het zichzelf of een ander wederrechtelijk bevoordelen waarbij gebruik wordt gemaakt van list en bedrog. Hierbij kan gedacht worden aan het door schoolinstellingen inschrijven van niet bestaande studenten om zodoende een hogere uitkering van het Rijk te verkrijgen.
- Bedrog bij verzekeringsovereenkomst, zoals opgenomen in artikel 327 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het misleiden van de verzekeraar zodat deze een verzekering onder verkeerde voorwendselen afsluit. Hierbij kan gedacht worden aan het verzekeren van een partij goederen die veel minder waard is dan de opgegeven verzekerde waarde.
- Passieve omkoping, zoals opgenomen in verschillende artikelen van het Wetboek van Strafrecht.⁷ Dit betreft het aannemen van een gift, belofte of dienst door een ambtenaar of werknemer in ruil voor een wederprestatie die niet in overeenstemming is met de verplichtingen die voortvloeien uit de aanstelling (in geval van een ambtenaar) of dienstverband (in geval van een werknemer). Hierbij kan gedacht worden aan het schenden van het aanbestedingsbeleid door de ambtenaar of werknemer om zodoende een ondernemer te kiezen die buiten medeweten van de leidinggevende om de ambtenaar of werknemer geld heeft verstrekt.
- Actieve omkoping, zoals opgenomen in verschillende artikelen van het Wetboek van Strafrecht.⁸ Dit betreft het omkopen van een ambtenaar of werknemer om hem te verleiden te handelen in strijd met zijn aanstelling of dienstbetrekking. Hierbij kan gedacht worden aan een projectontwikkelaar die een ambtenaar omkoopt zodat deze hem geheime informatie verstrekt over te ontwikkelen (land)bouwgronden.
- Bankbreuk, zoals opgenomen in de artikelen 340 tot en met 344 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het strafrechtelijk handelen in geval van een faillissement. Hierbij kan gedacht worden aan het vernietigen van de administratie, het vervreemden van goederen beneden de waarde, het opvoeren van niet-bestaande vorderingen, maar ook aan het onttrekken van goederen aan de boedel.
- Schuld- en opzetheling, zoals opgenomen in de artikelen 416 en 417bis van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het verwerven van een goed waarvan de verwerfer wist (opzet) of redelijkerwijs kon weten (schuld) dat het goed afkomstig is van een misdrijf. Hierbij kan gedacht worden aan het kopen van gestolen goederen, maar ook aan het verrichten van diensten die betaald worden met geld dat is verkregen uit een misdrijf.⁹
- Schuld- en opzetwitwassen, zoals opgenomen in de artikelen 420bis, 420ter en 420quater van het Wetboek van Strafrecht. Uit de delictsom-

⁷ Voor omgekochte niet-ambtenaren geldt artikel 328ter Sr; voor omgekochte ambtenaren gelden de artikelen 362, 363 en 364 Sr.

⁸ Voor niet-ambtenaren geldt artikel 328ter Sr; voor omkopers van ambtenaren gelden de artikelen 177, 177a en 178 Sr.

⁹ Een prostitué heeft in totaal een bedrag van 162.750 gulden ontvangen voor 542,50 uren aan geleverde diensten. De cliënt was een accountant. De rechter concludeerde dat gezien de omstandigheden en uitlatingen van de accountant zij wist of kon weten dat het geld niet van hem was, maar verkregen was door een misdrijf.

schrijving blijkt dat het gaat om het verbergen of verhullen van de werkelijke aard, de herkomst of de vindplaats dan wel het vervreemden of verplaatsen van een voorwerp. Met voorwerp kan geld bedoeld worden, maar ook goederen zoals een auto, schilderij of huis. Het doel van de witwasser is voor te wenden dat het geld of goed een legitieme herkomst heeft, dus niet verkregen uit een misdrijf. Hierbij kan gedacht worden aan het gokken in een casino. Met zwart geld wordt gegokt. De winsten die worden behaald zijn vervolgens gewit, omdat het hier gaat om een legitieme uitkering op een kansspel. Een ander voorbeeld is het kopen van een schilderij voor 250.000 euro, terwijl de factuur wordt opgemaakt voor 150.000 euro. Als de koper later het schilderij doorverkoopt voor 250.000 euro, dan heeft hij 100.00 euro gewit.

Bovenstaande delicten stellen het einddoel van de fraudeur, het verkrijgen van vermogen, strafbaar. Om bovenstaande delicten te kunnen plegen moet de fraudeur meestal andere strafbare handelingen verrichten, zoals het opmaken van valse documenten. Deze handelingen zijn strafbaar gesteld in de volgende delicten:

- Valsheid in geschrift, zoals opgenomen in artikel 225 van het Wetboek van Strafrecht. Dit betreft het opzettelijk vervalsen van documenten of gebruik maken van vervalste documenten met als doel deze als echt te gebruiken. Het moet gaan om een geschrift dat dient ter enig bewijs (een boodschappenbriefje vervalsen is dus niet strafbaar). Hierbij kan gedacht worden aan het vervalsen van een handtekening op een onkostendeclaratie;
- Het onvolledig of onjuist verstrekken van informatie, zoals opgenomen in verschillende artikelen van het Wetboek van Strafrecht.¹⁰ Dit betreft situaties waarin de verstrekker van een tegemoetkoming of uitkering onvoldoende gegevens krijgt om zich een oordeel te kunnen vormen over het recht op de vergoeding, dan wel de hoogte ervan. Hierbij kan gedacht worden aan de subsidieverstrekker die verkeerde informatie ontvangt zodat hij onterecht een subsidie verstrekt.

1.2.2 Fiscaalrecht

Natuurlijke personen en rechtspersonen dienen te voldoen aan de bepalingen van het fiscaal recht. Dat betekent voor natuurlijke personen het naleven van de Wet op de inkomstenbelasting 2001, voor rechtspersonen de Wet op de vennootschapsbelasting 1969 en voor beide de Wet op de omzetbelasting 1968 en de Wet op de loonbelasting 1964. Daarnaast kunnen ander fiscale wetten van toepassing zijn. Het niet naleven van fiscale wetten en regels kan bestreden worden door middel van het opleggen van bestuurlijke

¹⁰ Deze artikelen kunnen onderverdeeld worden in een opzetvariant zoals opgenomen in de artikelen 227a (onjuist) en 227b (nalaten) Sr en een schuldvariant, zoals opgenomen in de artikelen 447c (onjuist) en 447d (nalaten) Sr. De opzetdelicten zijn misdrijven, de schulddelicten zijn overtredingen.

boetes of het instellen van strafvervolging. Hierbij geldt dat de overheid een keuze moet maken: of bestuurlijk, of strafrechtelijk aanpakken. Op grond van het *una via*-beginsel mogen niet beide.

In geval van fiscale fraude kan sprake zijn van het niet-tijdig of het niet-volledig doen van aangifte. Dergelijke vergrijpen kunnen via een bestuurlijke boete worden afgehandeld, zijnde een verzuim- of een vergrijpboete. In hoofdstuk VIIIA van de Algemene wet inzake rijksbelastingen zijn de regels met betrekking tot de bestuurlijke boete uitgewerkt.

Strafvervolging kan ingesteld worden als niet aan de verplichtingen van de fiscale wetten wordt voldaan.¹¹ Denk hierbij bijvoorbeeld aan het onjuist of onvolledig verstrekken van inlichtingen, gegevens of aanwijzingen, het niet-voeren van een administratie zoals vereist in de fiscale wet- en regelgeving, het niet ter beschikking stellen van (administratieve) gegevens, het opzettelijk niet (tijdig) doen van aangifte, dan wel het opzettelijk onjuist of onvolledig doen van aangifte. In hoofdstuk IX van de Algemene wet inzake rijksbelastingen zijn de regels met betrekking tot het fiscale strafrecht uitgewerkt. De reguliere strafbepalingen zijn opgenomen in het Wetboek van Strafrecht. Daar waar blijkens (tucht)jurisprudentie de accountants de fout in gaan, blijkt fiscale fraude vaak een grote rol te spelen. De accountant is dan als medeplichtige of medepleger betrokken bij het plegen van fiscale delicten. Meestal houdt dit in het verrichten van handelingen gericht op het betalen van minder belasting dan wettelijk verschuldigd door zijn cliënt. Natuurlijk kan het hier ook om de eigen belastingaangifte van de accountant gaan.

1.2.3 *Civilrecht*

Het civiel recht kent diverse bepalingen die bij fraude relevant kunnen zijn. Het gaat hierbij vooral om de aansprakelijkheidsartikelen van het Burgerlijk Wetboek.

Voor bestuurders van rechtspersonen is in artikel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek een bepaling opgenomen die hun aansprakelijkheid regelt. Als een bestuurder van een rechtspersoon zijn bestuurstaak tegenover de rechtspersoon niet behoorlijk vervult is hij aansprakelijk jegens de rechtspersoon.¹² Dit is een van de bepalingen die de doorbraak van aansprakelijkheid regelt. Het uitgangspunt van rechtspersoonlijkheid is immers dat de rechtspersoon zelf verantwoordelijk is voor diens handelen. Dit kan op een aantal manieren doorbroken worden, bijvoorbeeld als het bestuur onbehoorlijk bestuurt. Dan kunnen de bestuurders in privé aansprakelijk gesteld worden.

¹¹ Artikel 68 lid 1 en artikel 69 AWR.

¹² Dit artikel is opgenomen in de algemene bepalingen van Boek 2, zodat dit artikel geldt voor alle rechtspersonen, dus niet alleen voor de besloten vennootschap, maar ook voor de naamloze vennootschap, de stichting, de vereniging met rechtspersoonlijkheid, de onderlinge waarborgmaatschappij en coöperatie.

In geval van faillissement van de rechtspersoon is artikel 248 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek van belang.¹³

De bestuurder is in dit geval hoofdelijk aansprakelijk voor het tekort in de boedel als er sprake is van onbehoorlijk bestuur. Er gelden twee wettelijke bewijsvermoedens wanneer hiervan sprake is: als de jaarrekening te laat bij het Handelsregister is gedeponeerd en/of als de administratie niet tijdig inzicht geeft in de rechten en verplichtingen van de rechtspersoon (artikel 2:394 jo 10 BW).

In artikel 249 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek is de aansprakelijkheid geregeld voor het geval sprake is van een bestuurder die een misleidende voorstelling van zaken geeft via de jaarrekening, in tussentijdse cijfers of in het jaarverslag.¹⁴ Dit artikel is de civielrechtelijke tegenhanger van artikel 336 van het Wetboek van Strafrecht.

Voorgaande artikelen regelen de aansprakelijkheid van de bestuurder en de commissaris, kortom de organen van een rechtspersoon. De accountant kan niet via deze artikelen aansprakelijk gesteld worden. Als de accountant toerekenbare fouten heeft gemaakt, bijvoorbeeld als hij ten onterechte een goedkeurende accountantsverklaring heeft afgegeven, dan kan hij hiervoor aansprakelijk gesteld worden via Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek.

Is degene die schade lijdt de rechtspersoon zelf, dus iemand die in een contractuele relatie met de accountant staat, dan dient aansprakelijkstelling te geschieden op basis van wanprestatie, zoals opgenomen in artikel 74 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek. Lijdt iemand schade die niet in een contractuele relatie met de accountant staat, bijvoorbeeld een bank die op basis van de goedkeurende accountantsverklaring gelden heeft geleend aan de rechtspersoon, dan dient aansprakelijkstelling te geschieden op basis van onrechtmatige daad, zoals opgenomen in artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek.

Indien de benadeelde alleen het geld wil terugvorderen, zou hij afhankelijk van de situatie ook gebruik kunnen maken van een actie uit onverschuldigde betaling of uit ongerechtvaardigde verrijking (artikel 6:203 jo 212 BW).

Aangegane verplichtingen kunnen in geval van fraude ook vernietigd of nietig verklaard worden. Zo kan het slachtoffer van de fraudeur gedwaald hebben bij het aangaan van de overeenkomst. De overeenkomst kan dan vernietigd worden (artikel 6: 228 BW).

Behalve de overeenkomst, kan ook de rechtshandeling vernietigd worden of nietig verklaard worden. Vernietiging kan gevorderd worden wanneer de rechtshandeling door bedreiging, bedrog of misbruik van omstandigheden

¹³ Dit artikel is van toepassing op de besloten vennootschap. Voor de naamloze vennootschap geldt artikel 2:138 BW (gelijke inhoud). Via schakelbepalingen zijn de artikelen ook van toepassing op andere rechtspersonen: commerciële verenigingen via artikel 2:50a BW, coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij via artikel 2:53a BW en de commerciële stichting via artikel 2:300a BW.

¹⁴ Voor de naamloze vennootschap geldt artikel 2:139 BW (gelijke inhoud). Via de schakelbepalingen zijn de regelingen ook van toepassing op de andere rechtspersonen.

tot stand is gekomen; nietigverklaring kan gevorderd worden als de rechtshandeling in strijd is met de wet, de goede zeden, of de openbare orde (artikel 3:40 jo 44 BW).

Een speciale vorm van fraude is de *actio pauliana*. Als de schuldenaar onverplicht een rechtshandeling aangaat, wetende dat de verhaalsmogelijkheden van de schuldeiser hierdoor benadeeld worden, dan is de rechtshandeling vernietigbaar. De wetgever heeft een aantal bewijsvermoedens uitgewerkt wanneer het vermoeden van benadeling wordt aangenomen, zoals de situatie dat de rechtshandelingen plaatsvonden tussen gelieerde partijen (artikel 3:45 jo 46 BW).

In het faillissementsrecht is de *actio pauliana* in geval van faillissement uitgewerkt in artikel 42 van de Faillissementswet. Ook hier gaat het om onverplichte rechtshandelingen. In geval van betaling op grond van een verplichte rechtshandeling kan de rechtshandeling vernietigd worden als aangetoond kan worden dat de ontvanger van de betaling wist dat het faillissement reeds was aangevraagd dan wel dat de betaling het gevolg was van overleg, met als doel de schuldeiser boven andere schuldeisers te bevoordelen (artikel 47 Fw).

De accountant zal als adviseur niet snel bij dergelijke constructies betrokken zijn omdat het aangaan van contracten veelal een juridische en niet zozeer een administratieve aangelegenheid is. Dat laat onverlet dat de accountant wel in een dergelijke situatie verzeild kan raken. Met name als de accountant werk verricht voor een cliënt die failliet dreigt te gaan, moet hij oppassen hoe hij zijn vorderingen op de cliënt incasseert. Hiervoor wordt verwezen naar het boek Faillissementsfraude, uit dezelfde serie.

Tot slot nog een uitzetting van enkele arbeidsrechtelijke bepalingen uit het civiel recht waar het accountantskantoor gebruik van kan maken als een van de werknemers fraudeert.

In Boek 7 van het Burgerlijk Wetboek zijn de bepalingen omtrent de dienstbetrekking opgenomen. Zo moeten werkgever en werknemer zich gedragen zoals een goed werknemer of werkgever betaamt (artikel 7:611 BW).

Daarnaast moet de werknemer zich houden aan de voorschriften van de werkgever (artikel 7:660 BW).

Houdt de werknemer zich niet aan de normen, zoals het geval is bij fraude, dan kan ontslag op staande voet volgen (artikel 7:677 BW) of ontbinding van de arbeidsovereenkomst (artikel 7:671c BW). Ik verwijs hiervoor naar het boek Fraude door werknemers, uit dezelfde serie.

Bieden het strafrecht en het fiscaal recht de mogelijkheid de fraudeur te straffen voor diens handelen, het civiel recht is vooral gericht op het compenseren van de schade die is veroorzaakt door de fraudeur. In geval van een frauderende accountant zal het dan vooral gaan om de artikelen uit Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek. Handelt de accountant vanuit een rechtspersoon, dan kunnen ook de bepalingen van Boek 2 van toepassing zijn. In voorgaande

uiteenzetting is in het kort aangegeven welke civiele bepalingen bij fraude een rol kunnen spelen en hoe de accountant daarin betrokken kan raken. Het is niet bedoeld als een volledige opsomming. Er kunnen te veel vormen van fraude bedacht worden om ze in het bestek van dit boek alle uit te werken.

1.3 Herkennen van fraude¹⁵

1.3.1 Enkele cijfers

Het NIVRA heeft het onderzoeksinstituut MARC van de Universiteit Maastricht verzocht om de handelswijze van accountants bij het ontdekken van fraude bij hun cliënten te onderzoeken.¹⁶ Voor wat betreft het herkennen van fraude is het hier van belang te vermelden dat de onderzoekers 136 fraudegevallen hebben onderzocht en daarin een overzicht hebben opgesteld welke vormen van fraude in hun onderzoek voorkwamen. Hun conclusies luiden:

<i>Fraudevorm</i>	<i>percentage</i>
witwassen	1 procent
illegale werknemers	3 procent
flatteren van de winst	4 procent
onjuiste waardering vaste activa	4 procent
omzet buiten de entiteit gebracht	6 procent
belastingfraude	7 procent
privé-uitgaven ten laste van de entiteit	7 procent
steekpenningen	7 procent
valse kostendeclaraties	7 procent
valse facturen	15 procent
overig	17 procent
stelen vlottende activa	22 procent
totaal	100 procent

Uit het overzicht blijkt dat diefstal (22 procent) en oplichting/valsheid in geschrift (15 procent en 7 procent) het meeste voorkomen. De entiteit kan dan ook in de verleiding komen om alle preventieve maatregelen (waaronder maatregelen ter herkenning) te richten op deze vormen van fraude. De entiteit moet dan wel rekening houden met de vraag of fraude die veel voorkomt ook leidt tot de grootste schade. Zo kan het flatteren van cijfers weliswaar weinig voorkomen, maar kan dat grote gevolgen met zich meebrengen, terwijl het stelen van voorraad door een werknemer beperkt

¹⁵ Deze paragraaf is deels overgenomen uit het boek *Onderzoeken van fraude*.

¹⁶ H.F.D Hassink, *Maastricht Accounting, Auditing & Information Management Research Center*, Onderzoek naar de naleving Verordening op de fraudemelding (deel 1), 2003.

kan zijn tot enkele honderden euro's schade per jaar.

Hiermee is niet gezegd dat kleine fraudezaken niet aangepakt moeten worden. Het is voor de cultuur van de organisatie van belang om signalen van fraude altijd op te pakken. De overweging om maatregelen in te voeren zal echter afhangen van een risico-analyse: de kans op fraude x de omvang van de schade versus de kosten van de maatregelen. Dit wordt nader uitgewerkt in het boek *Onderzoeken van fraude*.

1.3.2 Wie ontdekt fraude?

Vermoedens van fraude kunnen van verschillende personen komen, zoals een medewerker, administrateur of controller die iets ongebruikelijks opmerkt; de controlerend accountant; een klagende klant of afnemer wordt duidelijk dat er zaken niet kloppen; of vanuit de overheid (denk aan een controle van belastingdienst, of een doorzoeking van de politie).

Een eerste bron voor het ontdekken van fraude zijn signalen vanuit de eigen entiteit, vooral vanuit de administratieve organisatie/interne controle (AO/IC). Hieruit kunnen signalen van fraude bij de administrateur of controller van de entiteit binnenkomen. Als het systeem faalt kan via controle door de externe accountant de fraude mogelijk alsnog ontdekt worden. Overigens is het ontdekken van fraude niet het doel van accountantscontrole. Deze is gericht op het vaststellen of de jaarrekening "een zodanig inzicht geeft dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat, alsmede voor zover de aard van een jaarrekening dat toelaat, omtrent de solvabiliteit en de liquiditeit van de rechtspersoon."¹⁷

Vanuit het maatschappelijk verkeer wordt begrijpelijkerwijs gesteld dat in geval van fraude een zodanig inzicht niet meer aanwezig is. Hoewel dit juist is, is het uitgangspunt van de accountant niet dat er gefraudeerd wordt bij de entiteit. Zou dat wel het geval zijn, dan zou de controleaanpak drastisch gewijzigd moeten worden. Gelet op fraudeschandalen in binnen- en buitenland blijken de beroepsorganisaties voor accountants wel gevoelig voor hun rol in het maatschappelijk verkeer en is de accountantscontrole aangescherpt voor wat betreft het ontdekken van fraude.

Een tweede bron om fraude te ontdekken is via klachten en klokkenluiders. Dit kan een melding van een klant zijn die gemaand wordt tot betalen terwijl hij dat al gedaan heeft. Het kan ook een werknemer zijn die constateert dat collega's zich niet aan regels houden. Maar ook een buurman kan constateren dat 's nachts auto's naar een magazijn rijden terwijl dat normaliter nooit gebeurt. Meldingen van interne of externe partijen zijn van groot belang om tijdig misstanden te onderkennen. De entiteit moet dan ook open staan voor dergelijke meldingen en over procedures beschikken om daarop adequaat te kunnen reageren.

¹⁷Artikel 2:393 lid 3 jo. 2:362 lid 1 BW.

Een derde bron voor het ontdekken van fraude is die van externe controle. Dus van de accountant, belastingdienst of politie. De eigen accountant zal al snel met de leiding kortsluiten dat er sprake van fraude is. De belastingdienst of politie doet dit natuurlijk pas nadat zij bewijs hebben veilig gesteld.

Uit het MARC-onderzoek blijkt dat het de accountant is die 54 procent van de fraude ontdekt. De werknemer ontdekt 43 procent, de belastingdienst 1 procent en anderen 2 procent. Overigens moet hierbij opgemerkt worden dat de accountant vooral externe fraude ontdekt (74 procent) en minder vaak interne fraude (40 procent). De werknemers ontdekken externe fraude slechts in 17 procent van de gevallen, terwijl zij 60 procent van de interne fraude ontdekken.¹⁸

1.3.3 Fraude-indicatoren¹⁹

Fraude kan ontdekt worden door gebruik te maken van fraude-indicatoren. Een indicator is een verschijnsel dat op iets wijst, een factor die iets aangeeft, aldus de Van Dale. Het aanwezig zijn van één of meer indicatoren houdt niet automatisch in dat er sprake is van fraude. Een indicator is geen bewijs van fraude. Een indicator is slechts een aanwijzing dat mogelijk sprake van fraude zou kunnen zijn. Er moet dan ook zeer voorzichtig met indicatoren omgegaan worden.

Verlies aan vermogen

Een belangrijke indicator voor fraude is het (plotselinge) verlies aan vermogen binnen de entiteit. In dit geval worden gelden of goederen zonder rechtmatige reden aan de entiteit onttrokken. Signalen zijn onverklaarbare kas- of voorraadverschillen, liquiditeitsproblemen bij de entiteit, onverklaarbare afboekingen van de bankrekening, een lege kas, het ontbreken van voorraad of inventaris, tekorten in de quasi-goederen (waardebonnen, strippenkaarten).

Omdat het uiteindelijke doel van de fraudeur het vergaren van vermogen is, betekent dit dat hij zich zal richten op geld, dan wel op kleine goederen met een grote waarde die eenvoudig omgezet kunnen worden in geld. Denk hierbij aan aandelen aan toonder, juwelen en computerchips. In het algemeen geldt dat het verlies aan vermogen bij fungibele goederen snel wordt opgemerkt, juist vanwege de inwisselbaarheid van deze goederen.

De hoge omloopsnelheid van het goed leidt tot een verscherpt toezicht. Goederen die uniek identificeerbaar zijn en geregistreerd (zoals auto's, aandelen op naam en schilderijen) zullen minder snel via fraude onttrokken worden aan de entiteit. Tenminste niet door de gelegenheidsfraudeur. Professionele fraudeurs laten zich hierdoor minder snel laten afschrikken.

¹⁸ H.F.D. Hassink, *Maastricht Accounting, Auditing & Information Management Research Center*, Onderzoek naar de naleving Verordening op de fraudemelding (deel 1), -07- 2003.

¹⁹ Een groot deel is afkomstig uit de bijlagen bij standaard 240.

Entiteit

Een entiteit kan bezwijken onder de druk voor het plegen van fraude als de winstgevendheid en continuïteit van de entiteit in gevaar dreigen te komen. Indicatoren die op deze situatie wijzen, zijn:

- Een door concurrentie verzadigde markt waardoor de marges onder druk staan.
- Snelle veranderingen in de markt die de entiteit niet kan bijbenen;
- Afname van de vraag en toenemende faillissementen in de branche.
- Nieuwe regelgeving.

De entiteit kan ook in de verleiding komen te frauderen om zodoende te kunnen voldoen aan de verwachtingen van derden. Denk hierbij aan:

- De verwachtingen van marktanalisten (beurskoers).
- De eisen van winst en vermogen van de vermogensverschaffers en aandeelhouders.
- De eisen van toezichthouders.

De entiteit kan in de verleiding komen te frauderen omdat zij het kan. Denk hierbij aan:

- De entiteit is zo dominant in de branche dat marktafspraken kunnen worden gemaakt met concurrenten.
- De entiteit is zo dominant in de branche dat leveranciers en afnemers gedwongen kunnen worden in te stemmen met onzakelijke prijzen.
- De entiteit huisvest dochters in landen waar de regelgeving minder vergaand is op het gebied van bedrijfsethiek.
- De entiteit houdt bankrekeningen aan in belastingparadijzen, buiten het zicht van toezichthouders.
- De entiteit waardeert activa, aansprakelijkheden, opbrengsten of kosten via onduidelijke methodieken die moeilijk zijn te verifiëren.
- De entiteit heeft een ondoorzichtige structuur, waardoor niet duidelijk is wie de zeggenschap over wat heeft.
- De entiteit kent een groot verloop onder het management, adviseurs, toezichthouders en accountants.
- De entiteit heeft een slecht functionerende administratieve organisatie/interne controle.

Leiding

Als de entiteit fraudeert, zal de (feitelijk) bestuurder hiervan op de hoogte zijn. Een entiteit kan immers zelf niet handelen, daar heeft het vertegenwoordigers voor nodig. Omgekeerd geldt dit niet. Een bestuurder kan wel frauderen buiten medeweten van de entiteit (de medebestuurders). De entiteit is dan onbedoeld betrokken bij de fraude of is het slachtoffer ervan. Een voorbeeld van een frauderende entiteit is het opzettelijk verkopen van afgekeurde producten die vernietigd hadden moeten worden.²⁰ Een voor-

²⁰ Denk hierbij aan producten die niet voldoen aan de daaraan te stellen wettelijke eisen, maar

beeld van een frauderende directeur zonder medeweten van de entiteit is het dubbel declareren van onkosten. De entiteit is in dit laatste geval het slachtoffer van het handelen van de directeur.

Het risico op fraude door het management wordt vergroot door financiële betrokkenheid van de bestuurder bij de entiteit door:

- Variabele beloning (bonus, opties) die afhankelijk is van omzet- en winstgroei.
- Een groot aandelenpakket in de entiteit.
- Het lenen van gelden aan het management in privé.
- Een grote verwevenheid tussen zakelijke en persoonlijke transacties van het management (rekening-courant).

Een indicatie voor fraude door het management is het onmogelijk maken van controle, bijvoorbeeld doordat:

- Het management gebreken in de administratieve organisatie/interne controle niet aanpakt.
- De administrateur, controller of accountant regelmatig wordt vervangen;
- De jaarcijfers binnen onredelijk korte termijn opgemaakt moeten worden;
- Externe adviseurs veelvuldig worden gewisseld.
- De afdeling administratie onderbezet is en niet goed toekomt aan haar controlerende taak.
- Het management niet toestaat dat de accountant zelfstandig met het toezichthoudend orgaan, zoals de raad van commissarissen, spreekt.
- Er geregeld geschillen zijn tussen management en accountant over waarderings- en controlemethodieken.
- Het management de toegang van de accountant tot mensen en gegevens beperkt.

Indicaties van betrokkenheid van het management bij fraude zijn verder:

- De leiding wordt beheerst door één of meer personen.
- Een (goed functionerend) toezichthouder op de leiding ontbreekt.
- Er heerst een laag moraal bij het management.
- Niet-financiële managers zijn overmatig betrokken bij de keuze voor waarderingsmethoden of bij het opzetten van begrotingen.
- Het management heeft vergaande interesse om de aandelenkoers of omzetten te vergroten.
- Het management zegt onrealistische begrotingen en prognoses toe.
- Het management maakt gebruik van creatieve boekhoudtechnieken.

Personeel

Personeelsleden kunnen om tal van redenen frauderen. Een veel voorkomende reden is gebrek aan geld. Dit kan veroorzaakt worden door een te hoog uitgavenpatroon, veroorzaakt door een verslaving (gokken, alcohol, drugs) of

toch verkocht worden.

door leven boven de stand. Niet-financiële overwegingen voor de werknemer om te frauderen zijn: omdat het kan (uitlokking, spanning), frustratie over de carrièreontwikkeling, anticiperen op ontslag of reorganisatie, gebrek aan waardering of het tot fraude verleid worden door collega's (groepsdruk).

Indicatoren dat sprake is van fraude door personeel zijn:

- Medewerkers gaan nooit met vakantie.
- Medewerkers maken onevenredig veel overuren.
- Medewerkers dragen het werk niet aan collega's over/hebben bezwaar tegen toezicht.
- Medewerkers leven boven hun stand (auto, kleding, uitgaan, reizen).
- Medewerkers zijn verslaafd (drank, drugs, gokken).
- Medewerkers hebben grote schulden in privé of hebben te maken met moeilijke familie-omstandigheden (chtscheiding, ziekte in de familie).
- Medewerkers vertonen voor hun afwijkend gedrag.
- Medewerkers eigenen zich bevoegdheden toe die niet tot hun takenpakket behoren.
- Medewerkers loggen in op de computer onder een andere naam, of maken gebruik van pasjes van collega's om toegang te krijgen tot delen van het pand waar zij niet mogen komen.
- Medewerkers onderhouden niet-zakelijke relaties met afnemers of leveranciers.
- Medewerkers ontvangen geschenken van afnemers of leveranciers, maar melden dit niet aan hun leidinggevende.
- Klanten willen alleen door specifieke medewerkers geholpen worden.
- Medewerkers fiatteren opdrachten waartoe ze niet bevoegd zijn.
- Medewerkers, tevens budgetbeheerders, tekenen eigen declaraties voor akkoord.
- Medewerkers vertonen tekenen van stress.
- Medewerkers zijn vaak ziek.
- Medewerkers zoeken telkens een andere leidinggevende om facturen/declaraties te laten tekenen voor akkoord.

Registratie

De registratie van de geld- en goederenstroom in de entiteit vindt plaats via geautomatiseerde voorzieningen (computers) en via schriftelijke bescheiden (administratie, documenten). Registratie en controle vindt plaats door de afdeling Administratie. Vanuit de registratie zijn tal van indicatoren die op fraude kunnen wijzen. Hierbij is het van belang te onderkennen dat het juist de administrateur kan zijn die fraudeert. Hij zal dan het controlesysteem manipuleren om de fraude te verdoezelen.

Fraude-indicatoren met betrekking tot de administratie zijn:

- De administratie wordt niet volledig en juist bijgehouden.
- Er zijn veel correcties doorgevoerd in de administratie.

- Er zijn veel creditnota's verzonden.
- Er zijn veel tussenrekeningen gebruikt.
- Veel transacties zijn niet door onderliggende bescheiden onderbouwd.
- Er zijn veel verschillen tussen de verklaringen van derden (saldobevestiging) en de registratie in de administratie.
- De bankafschriften zijn niet doorlopend genummerd aanwezig.
- Er zijn onverklaarbare contante opnamen van de bankrekening.
- Er zijn geen verantwoordingsstukken in de kasadministratie opgenomen.
- Er zijn handgeschreven kwitanties opgenomen in de administratie.
- Er zijn veel memoriaalboekingen zonder onderbouwing.
- Er zijn onverklaarbare verschillen bij de inventarisatie.
- Er zijn omvangrijke afboekingen van voorraad (incourant, beschadiging).
- Er zijn onverklaarbare transacties op tussenrekeningen en/of er wordt veelvuldig en zonder noodzaak overgeboekt op tussenrekeningen.

Om de juistheid van betalingen en de volledigheid van ontvangsten te kunnen controleren dient de entiteit vast te kunnen stellen of de documenten juist en correct zijn.

Fraude-indicatoren met betrekking tot documentatie zijn:

- Er ontbreken gegevens op de documenten (zoals logo, bankrekeningnummer, adressering).
- De levering gaat niet vergezeld met pakbonnen, vrachtbrieven en/of facturen.
- Er zijn geen originelen, er worden slechts kopieën verstrekt.
- Op de documenten zijn wijzigingen aangebracht.
- Er is slechts een beperkte omschrijving van geleverde goederen of diensten.
- De betaling vindt plaats op grond van een kopie in plaats van de originele factuur.
- Het ontbreken van een vouw in de factuur (per post verzonden facturen hebben door de kleine enveloppe bijna altijd een vouw).
- De datum en locatie van poststempel komt niet overeen met de factuur.
- Het bankrekeningnummer op de factuur is gewijzigd zonder dat dit door de entiteit is medegedeeld.
- Het adres en telefoonnummer op factuur zijn veranderd.

De verwerking van de administratieve gegevens geschiedt via computers. Door het manipuleren van software kan eenvoudig gefraudeerd worden. Dit maakt het belangrijk dat alleen bevoegde personen wijzigingen in de software kunnen aanbrengen. Hierbij is bewust het woord 'kunnen' gebruikt en niet 'mogen'. De fraudeur zal zich immers niet aan interne afspraken houden. Het moet onbevoegden dan ook fysiek onmogelijk gemaakt worden

wijzigingen te kunnen aanbrengen (bijvoorbeeld door beperking van de toegang via wachtwoorden).

Fraude-indicatoren met betrekking tot de automatisering zijn:

- Er zijn ongeautoriseerde wijzigingen aangebracht in de software.
- Er wordt met enige regelmaat overgestapt op andere software, zonder de oude data te converteren.
- Het opvragen van gebruikersnamen en wachtwoorden bij medewerkers.
- Bestanden van de medewerker zijn afgeschermd door wachtwoorden en/of encryptie.
- De data in bestanden sluiten niet meer aan bij de fysieke gegevens.
- Het computersysteem wordt op ongebruikelijke tijdstippen geraadpleegd.
- De geautomatiseerde logboeken worden niet gecontroleerd.

Transacties

Signalen van fraude kunnen ook door (individuele) transacties duidelijk worden. Overigens zal deze fraude al snel op het niveau van de leidinggevende liggen, omdat voor het aangaan van transacties bepaalde bevoegdheden nodig zijn.

Indicatoren met betrekking tot de transacties zijn:39

- Er zijn onverklaarbaar veel retouren.
- Er zijn onverklaarbaar veel kortingen verstrekt.
- Er zijn onverklaarbaar veel afboekingen.
- Er wordt dubbel betaald.
- Er vinden verzendingen van goederen plaats zonder factuur, pakbon of andere officiële documenten.
- De winst komt niet voornamelijk meer uit de reguliere bedrijfsactiviteiten, maar uit bijzondere baten (risicovolle beleggingen, verkoop activa) of uit boekhoudkundige aanpassingen (stelselwijzigingen).
- Tegen het einde van het boekjaar vinden ongebruikelijke transacties plaats met het doel de winst te beïnvloeden.
- Transacties vinden plaats tussen gelieerde entiteiten tegen niet-marktconforme prijzen.
- Er vinden complexe transacties plaats zonder transparante waardering.
- Er zijn niet-zakelijke contractprijzen gebruikt.
- Er zijn zaken gedaan met entiteiten waar nooit eerder zaken mee zijn gedaan.
- Er zijn goederen of diensten aangekocht die normaliter niet zouden worden aangekocht (bedrijfsvreemde goederen).
- Transacties zijn niet onderbouwd met onderliggende stukken.
- Transacties worden opgedeeld zodat ze onder het kredietlimiet van de entiteit vallen (het zogeheten smurfen).

- Er zijn onverklaarbare tegoeden binnen de entiteit (saldi op bankrekeningen).
- Marges op de inkopen van bepaalde leveranciers of de verkopen aan bepaalde afnemers zijn niet marktconform.

Ondernemers

De entiteit kan ook ongewild betrokken raken bij afnemers, leveranciers of andere partijen die de entiteit willen oplichten. In dat geval is het doel van de leverancier om geld van de entiteit te verkrijgen zonder het leveren van een tegenprestatie, dan wel door een inferieure tegenprestatie te leveren. Het kan ook gaan om een afnemer die niet van plan is de rekening te betalen. Hierbij kan de ondernemer buiten medeweten van de entiteit om de zaak oplichten, maar hij kan ook gebruik maken van een medewerker binnen de entiteit.

Fraude-indicatoren zijn:

- Er is een beperkte omschrijving van geleverde goederen of diensten.
- De factuur, pakbon, bestelling of ander schrijven van de ondernemer is amateuristisch opgesteld (met taalfouten, handgeschreven, zonder logo of bedrijfsnaam).
- Het bankrekeningnummer is zonder reden gewijzigd.
- Het adres en telefoonnummer van de onderneming zijn onaangekondigd veranderd.
- Het afleveradres is niet gelijk aan het factuuradres van de ondernemer.
- De ondernemer heeft alleen een mobiel nummer en postbusadres.
- De ondernemer neemt alleen telefonisch contact op.
- De ondernemer wil alleen contant betalen of contant betaald worden.
- Er is geen btw-nummer vermeld op de factuur.
- Er is geen kvk-nummer vermeld op de factuur.
- De naw-gegevens op de factuur kloppen niet met gegevens in telefoongids of gouden gids.
- De ondernemer heeft geen website of is niet vermeld in bedrijfsgidsen.
- Op de factuur staan ongebruikelijke opmerkingen die aansprakelijkheid uitsluiten.
- Er zijn veel klachten over de ondernemer (van toezichthouder, consumentenorganisaties).
- De ondernemer gebruikt agressieve verkooptechnieken.
- De ondernemer is niet bereikbaar voor klachten.
- Er lopen rechtszaken tegen de ondernemer.

Hoofdstuk 2 Het onderzoeken van fraude

2.1 Regelgeving onderzoek

2.1.1 Algemeen

De regels voor de accountant verschillen bij het onderzoeken van fraude, afhankelijk van de rol die hij vervult. Treedt hij op als openbaar accountant, als forensisch accountant? Men dient hierbij in het oog te houden dat de forensisch accountants geen aparte beroepsgroep vormen binnen de accountancy met eigen regels. Het is een specialisatie, zoals de milieu-accountant dat ook is. De regels die gelden voor forensisch accountants gelden voor alle accountants die zich met fraudeonderzoek bezighouden. Of zoals een tuchtrechter het formuleerde: het inschakelen van de forensisch accountant in plaats van de controlerend accountant is niet van enige betekenis voor de beoordeling van het gedrag van de accountant, in die zin dat voor de accountant in verband daarmee andere en met name minder strenge normen van zorgvuldigheid zouden gelden.²¹

De regelgeving voor de accountant bij fraudeonderzoek kan dan ook verdeeld worden op grond van de aard van het onderzoek (waar richt het zich op) en niet op degene die het onderzoek uitvoert.

Dit betekent dat een fraudeonderzoek conform de accountantsregels op drie manieren uitgevoerd kan worden:

1. De fraude wordt onderzocht in het kader van beoordeling van financiële overzichten, in het kader van een beoordelingsopdracht, of van een samenstellingsopdracht (objectgericht).
2. De fraude wordt onderzocht in het kader van een specifiek overeengekomen opdracht, met een object als basis. Zoals een onderzoek van de administratie (objectgericht).
3. De fraude wordt onderzocht in het kader van een specifiek overeengekomen opdracht, met een persoon als basis. Meer concreet: het handelen, het nalaten van handelen of het functioneren van een specifiek (rechts)persoon is het doel van de opdracht (subject- of persoonsgericht).

Voor het controleren van financiële overzichten geldt dat het stramien en de standaarden van toepassing zijn, zoals standaard 240 (bijlage 3) en standaard 250 (bijlage 4).

Gaat het in dit verband om een wettelijke controle door een extern accountant, dan geldt ook de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta). Hierbij

²¹ CBb 14-10-2004, ECLI:NL:CBB:2004:AR4938